

dig a kismesség, a mezővárosi polgárság és a parasztság mindennapi életéről.

A kiadás tényének és módjának teljes ismerése mellett csupán egyetlen kérdés merül fel az olvasóban. Miért csak ezt az egy jegyzőkönyvet jelentette meg az eszéki múzeum? A jegyzőkönyvnek még egy változata ismert (a római S. Isidoro ferences kolostorban őrzik), amely nem 188, hanem 260 csodás esetet tart számon. Tisztázni kellett volna a párizsi kéziratához való viszonyát, és az itt fel nem sorolt eseteket függelékben közölni.■

Fügedi Erik

Dr. Benedek Sándor: A magyarországi református egyház istentiszteletének múltja.
Órisziget. 1971. 307 l.

A szerző Burgenlandban megjelent monográfiája a magyar református liturgia történetének — minden részletre kiterjedő — összefoglalásával gazdagítja a magyar egyháztörténeti irodalmat. Minthogy a régebbi századokban a liturgia az irodalomnak, vagy legalábbis bizonyos irodalmi szövegeknek a kialakulásában, fejlődésében nem csekély szerepet játszott, a magyar református egyház istentiszteleti rendjének története az irodalomtörténész számára is fontos tanulságokkal szolgál. Különösen a XVI—XVII. századot illetően, amikor a reformáció és az azt követő protestáns mozgalmak sodrában jelentős számú irodalmi fontosságú s maradandó értékű mű született az istentisztelet igényeinek következtében.

Benedek Sándor könyve első részében a hazai református liturgia általános történetét vázolja fel, majd a mű második, nagyobb fele az istentisztelet külsőségeit, illetve a különböző templomi szolgálatok részletes szertartásrendjét tárgyalja. Ez a szerkezet lehetővé teszi a könnyű és gyors tájékozódást, de ugyanakkor a történelmi fejlődés egységének bemutatására kevésbé alkalmas, hiszen minden egyes kérdésnél (pl. éneklés, igehirdetés stb.) újra meg újra előről kell kezdeni a történeti folyamatot, gyakran ismétlések árán is. Az irodalomtörténész számára azonban a fő tanulság sokkal inkább a részletekben van, abban, hogy megismerheti az istentisztelet egyes részleteinek, az egyes szertartásoknak a történetét, megismerve ezáltal azt a rendszert, illetve koncepciót, melybe az irodalmi érdekű szövegek, mint az ének, az imádság, a prédikáció eredetileg beilleszkedtek. A könyv elsősorban e részletismeretek bőségével válik hasznossá, minthogy a benne érvényesülő történeti koncepció és értékelés már erősen megkérdőjelezhető. A szerző ugyanis a református liturgia fejlődését mint egy tisztuló és tökéletesedő folyamatot ábrázolja, melynek

lényege, hogy fokozatosan távolodik a katolikus és luteránus maradványoktól s egyre inkább eljut az ideális, tiszta kálvini liturgiához. Másrészt a helyi hagyományok, az egyes országrészekben külön-külön kialakult gyakorlat fokozatos leküzdésével egyre egységesebbé válna. Így azután a XVIII. század válik a szerző értékelésében a tetőponttá, míg a XVI. és XVII. század erőteljes és a magyar történelemben oly pozitív szerepet játszó mozgalmaira a szertartásokban megnyilvánuló katolikus és luteránus csökevények borítanak árnyat.

E vitatható történeti koncepció következtében a magyar protestáns irodalom olyan fontos műfajai, mint az ének vagy a postilla, nem értékelhető természetesen érdemének megfelelően. Hiszen a XVI. századi énekek, vagy a Bornemisza-típusú postillák, de másrészt a teljesen egyéni hangvételű puritánus imádságok is ama jelenségek közé sorolódnak, melyektől a református liturgiának sikerült szerencsésen megszabadulnia. Ennek ellenére e fejezetek is sok hasznos tanulságot tartalmaznak, különösen a sűrűn idézett korabeli nyilatkozatok jóvoltából. Külön érdemes a kiemelésre a szertartásokat szabályozó s a könyv első részében tárgyalt agendáknak a bemutatása. Bár ez a könyvtípus igen kevésbé „irodalmi”, az irodalomtörténetnek is tudomásul kell vennie létezését, hiszen olyan nagynevű írók is szerkesztettek efféle, mint Heltai és Bornemisza. Kár, hogy a szerző nem csatolt munkájához egy teljes bibliográfiát a hazai református agendákról.

Végül meg kell említeni, hogy a könyv kézírata a jelek szerint jó húsz évvel a megjelenés előtt készülhetett, s ennek következtében az újabb szakirodalom eredményei teljességgel hiányoznak belőle. Ez különösen szembeszökő például a graduálók, illetve az énekeskönyvek tárgyalásakor, ahol bőven találkozzunk már rég megcáfolt állításokkal. Ennek ellenére örömmel vehetjük tudomásul a mű megkésített megjelenését is; a régi magyar irodalom kutatója sok hasznos információt meríthet belőle. (Meggönyvitette volna a kötet használatát, ha a jegyzetek — miután a tipográfiai megoldás a lapalji jegyzetelést nem tette lehetővé — nem az egyes fejezetek után, hanem a könyv végén helyezkedtek volna el.)

Klaniczay Tibor

Gárdonyi Géza: Titkosnapló. Bp. 1974. Szépirodalmi K. 237 l.

Ahol a tudás véget ér, működni kezd a fantázia: így keletkeznek vallások, mítoszok, legendák. Így született meg — több mint félszáz éve — a Gárdonyi-mítosz is. Már az író életében beszédtéma a különcködő, okkultista, szellemekkel társalkodó „egri remete”,